

УДК 94 (477) «1917 – 1920»

Ю. С. Митрофаненко

КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

Проаналізовано особливості використання образу Кобзаря різними політичними силами в умовах революційного періоду 1917–1920 рр. на теренах України. Зокрема, наведено факти популярності образу Шевченка серед прихильників різних концепцій українського державотворення, а також висвітлено їхні заходи щодо вшанування його пам'яті. Акцентовано увагу на популярності Шевченка як символу української національної ідеї. Вона була настільки значним і вагомим чинником, що навіть більшовики були змушені змінити ставлення до постаті поета. Автор обґрунтовує думку про те, що саме у революційну добу 1917–1920-х рр. розпочався процес відокремлення Шевченка-українця від Шевченка-революціонера та формування образу поета-революціонера-демократа на противагу існуючому трактуванню його як пророка українського національного відродження.

Ключові слова: революція, Центральна рада, Гетьманат, Директорія, більшовики.

Ю. С. Митрофаненко

КЗ «Кировоградский областной институт последипломного педагогического образования имени Василия Сухомлинского»

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО В ПРОЦЕССАХ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1917–1920 гг.

Проанализировано использование образа Кобзаря разными политическими силами в условиях революционного периода 1917–1920 гг. на территории Украины. Акцентируется внимание на факте популярности образа Т. Шевченко среди приверженцев различных концепций украинской государственности, а также их мероприятия для сохранения памяти о нём. Популярность Т. Шевченко как символа украинской национальной идеи была настолько велика, что даже большевики были вынуждены изменить отношение к личности поэта. Именно в 1917–1920-х гг. берёт своё начало процесс конъюнктурного отделения Шевченка-украинца от Шевченка-революционера и формируется образ поэта-революционера-демократа вместо пророка украинского национального возрождения.

Ключові слова: революция, Центральная рада, Гетьманат, Директорія, большевики.

Y. S. Mytrofanenko

*Vasyl Suchomlynskyi Kirovohrad regional Institute
of post graduate pedagogical education*

TARAS SHEVCHENKO'S IMAGE IN THE PROCESSES OF UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1920-ies

The article is devoted to the problems of development of Ukrainian culture in conditions of Ukrainian revolution of 1917 – 1920-ies. Special attention is given to perception of personality and creative work of Taras Shevchenko, the poet. The usage of Kobzar's image by different political forces in conditions of revolutionary period of 1917 – 1920-ies on the territory of Ukraine was analyzed. The fact of popularity of Taras Shevchenko's image among adherents of different conceptions of Ukrainian sovereignty and also their activities for keeping memory about him and grandeur of his name was ascertained.

T. Shevchenko popularity as a symbol of Ukrainian national idea was so great that even Russian Bolsheviks in 1919–1920-ies had to change their attitude to the poet's personality. Hetmanat was the most contradictory among three forms of Ukrainian sovereignty. This fact can be explained by the influence of different groups: proukrainian and prorussians on P. Skoropadsky. The process of political separation of Shevchenko-the Ukrainian from Shevchenko-the revolutionary starts just during revolution of 1917–1920-ies and image of poet the revolutionary instead of prophet of Ukrainian national renaissance is being formed.

Keywords: Tsentralna rada, Directory, Hetmanat, bolsheviks.

Голова Центральної ради, видатний історик М. Грушевський визнав, що «жодна постать нашої історії не в'яже нас, українців, в одну національну цілість як Тарас Шевченко» [6, с. 9]. Мова не тільки про різні куточки України, а й про покоління, які виховані творчістю великого поета та його життєвим прикладом. Надважливими були образ і творчість Т. Шевченка для учасників Української революції 1917–1920-х рр.

Метою статті є висвітлення процесів використання образу і творчості Т. Шевченка доби Української революції учасниками боротьби за українську державність та їхніми противниками за допомогою проблемно-хронологічного виміру того часу. Найбільш ґрунтовні доробки з цієї проблематики належать С. Брижиській [1], А. Машталір [14], З. Тарахан-Березі [19], які стосуються окремих аспектів досліджуваної тематики. Джерельну базу дослідження становлять опубліковані документи засідань Центральної ради, Української Держави, УНР доби Директорії, матеріали української преси революційної доби, а також мемуари учасників визвольних змагань.

Покоління учасників Української революції зростало на творчості великого Кобзаря, а також під впливом організацій, пов'язаних із

його іменем, зокрема: «Просвіти» (Катеринославська «Просвіта» як відомо діяла до 1916 р.), «Наукового товариства імені Шевченка», «Братства тарасівців». Виховані яскравою і патріотичною поезією Т. Шевченка, вони росли в атмосфері заборон щодо вшанування його пам'яті: на проведення акцій до Шевченківських днів, збір коштів на пам'ятник. Ці перешкоди, які водночас були і принизливими, але й загартували покоління борців за ідеали, сформовані Т. Шевченком. Твори Т. Шевченка впливали на свідомість представників інших народів, які стали своєрідними «українцями за вибором». Зокрема, це стосується «українського патріота з династії Габсбургів» Василя Вишиваного (колишнього Вільгельма Габсбурга). В автобіографії і в листуванні він не раз згадував Шевченка: «Розуміється, Шевченка читав я із запалом» або в листах «постійно думаю про мою країну (мається на увазі Україна – *Ю. М.*) та про мій народ, їх я завжди маю у своєму серці і ніколи не забуваю Тарасові слова...» [20, с. 117, 148–149].

На противагу українській молоді для ворогів України Шевченко був символом «українського самостійництва», яке треба було знищити або принаймні звести до лояльного малоросійства. Отже, боротьба навколо пам'яті про Т. Шевченка, тлумачення його творчої спадщини мимоволі стали складовими процесів революційної доби в Україні.

Уже перші кроки українського державотворення були позначені акціями із використанням образу Т. Шевченка та його творчості. Так перші березневі велелюдні маніфестації на підтримку української автономії в Києві та Петрограді проходили під жовто-блакитними прапорами і портретами Шевченка, що неабияк вразило громадськість цих міст.

Українська газета «Наше життя», орган Петроградського комітету УСДРП, 24 березня 1917 р. писала про кількатисячну українську маніфестацію в Петрограді і панахиду (в Казанському соборі) по Шевченку. Газетярі зазначали, що на цьому заході цілими ротами були присутні солдати Петроградського гарнізону: «у всіх блакитно-жовті стрічки. Обличчя радісні. Чути стриманий гомін – всюди по-українськи» [14].

21 березня 1917 р. у Києві Центральною радою було організовано свято вільної України. Воно розпочалося у Володимирському соборі, де вище Київське духовництво, тепер із власної ініціативи, правило панахиду по Шевченку. М. Грушевський як голова Центральної ради звернувся до маніфестантів із промовою, у якій окреслив значення постаті Т. Шевченка для сучасного моменту: «Перед лицем найкращого сина нашого народу, невмирущого генія нашого слова, великого пророка нашого визволення—присягнім в сю велику хвилю: одно-стайно всім стати на велике діло і рук не опустити, доки не збудуємо

тої автономної вільної України»[23, с. 47–48]. Найбільш влучно охарактеризував атмосферу Шевченківських свят протягом 1917 р., які провели українські громади в різних куточках Росії, київський священник Погорілко: «Це перше Шевченкове свято, не сумне свято...» [23, с. 47–48].

Легітимізація Центральної ради відбулася під час роботи Українського національного конгресу 6–8 квітня 1917 р. Символічно, що розпочався цей Всеукраїнський з'їзд саме виконанням «Заповіту», який, за словами М. Грушевського, «від того часу став немов гімном Центральної Ради» [5, с. 120]. На цьому ж заході, за пропозицією членів селянської спілки, постало питання про будівництво пам'ятника Т. Шевченку в Миколаївському саду проти університету, на місці монумента цареві Миколі І. Ідею було схвалено, але втілено в життя значно пізніше (1939 р.), а перший пам'ятник Шевченку (робота скульптора І. Кавалерідзе) з'явився в жовтні 1918 р. на Сумщині.

Зазначимо, що українські акції з використанням портретів та поезій Шевченка в добу Української революції були нерозривно пов'язані. Траплялося, що зображення Шевченка наносили навіть на державний прапор. Одна з таких акцій, яка відбулася вже восени 1917 р. у Катеринославі, яскраво змальована відомим військовим діячем Української революції Михайлом Омеляновичем-Павленко. Це були урочистості, влаштовані українською громадою Катеринослава з нагоди проголошення III Універсалу.

Згідно з цим Універсалом терени Катеринославської губернії повернули під юрисдикцію УНР. Військовий оминув дрібниці натомість детально висвітлив епізод, який, на думку М. Омеляновича-Павленка, мав політичне значення: «момент ушанування пам'яті Шевченка був такий гарний, що про нього не згадати було б гріхом: я бачив, як усе поле на великій соборній площі схилило свої голови при співах кількесот голосів «Заповіту», бачив як військо й натовп опустилися на коліна, коли велетенський прапор, на якому був образ Шевченка, поволі й поважно рушив уздовж фронту військ. Ледве хто міг утриматися від того, щоб не пролити сліз, а дехто й зовсім не міг опанувати свої нерви» [15, с. 69].

Вшанування постаті Т. Шевченка, яке в 1917 р. в Україні вже ніхто не міг заборонити, набувало різних форм. Деякі з них перегукуються із сучасністю. Зокрема, 16 квітня 1917 р. Рада при звенигородському повітовому комісару постановила: «1) усі пам'ятники царя Олександра II в повіті познімати і на їх місці поставити пам'ятники борцєві за Волю України Тарасові Шевченкові; 2) по всіх волостях повіту негайно повивішувати портрети Шевченка замість царських портретів» [10, с. 302]. Під час Української революції були ініціативи, пов'язані з перейменуванням вулиць на честь Кобзаря. Зокрема, в

Кам'янці-Подільському в 1919 р. вже існувала Шевченківська вулиця (одна з центральних у місті) [7, с. 433].

Отже, позбутися імперських маркерів, якими російська влада «мітила» свою територію, українці намагалися ще під час першої національної революції в 1917 р. До речі, з портретом Шевченка, як символом української державності, пов'язаний ще один вельми цікавий епізод. Під час відвідин представниками УНР села Нападівка на Київщині у волосній управі і на площі перед їхніми очима постала оригінальна картина: поруч із портретом Шевченка, «Олександр III», а далі «Ленін». На питання до селян, стосовно цього, українські посадовці отримали таку відповідь: «Як Україна переможе, то у нас є Шевченко» [8, с. 49]. Попри всю прикрість такого епізоду, для українського державотворення (мова про пристосуванство до ситуації) портрет Шевченка свідчить про асоціацію України з її найвеличнішим поетом, а не з політичними діячами.

На державному рівні планувалося відзначити дні, пов'язані з поштою Т. Шевченка. 22 травня 1917 р. відбулося національне свято у с. Кирилівці, про яке докладно писала українська преса [12, с. 68]. А 6 березня 1918 р. вже після повернення української влади до Києва, на засіданні Ради Народних Міністрів день 27 лютого (ст. стиль) (Шевченківське свято) було оголошено національним святом (вихідним днем) [24, с. 180].

Важливими були і практичні кроки української громадськості щодо впорядкування могили Т. Шевченка на Чернечій горі у Каневі. Історик А. Машталір, посилаючись на статтю від 1917 р. Василя Короліва (член Київського губернського виконавчого комітету) «На повістці дня. Про могилу Т. Шевченка у Каневі», висловив сподівання, що «наша національна Мекка» справді буде відповідати нашій гідності і стане святим місцем землі української» [14]. Дослідниця З. Тарахан-Бережа, аналізуючи перші заходи Центральної ради з упорядкування могили Т. Шевченка, зазначила: «те, що не вдалося зробити в умовах Російської імперії протягом десятиріч, було завершено за такий короткий час у пробудженні України» [19, с. 293]. Процес упорядкування могили тривав упродовж 1917–1919 рр. за різних форм української влади. З. Тарахан-Березі вдалося ознайомити широке коло шевченкознавців з унікальним документом часів визвольних змагань ХХ ст.: книгою відвідувачів Шевченкової могили, яка містить записи гостей із різних куточків України та Росії. Відомі випадки відвідин могили Т. Шевченка навіть денікінцями, хоча у лавах Збройних сил Півдня Росії панували переважно шовіністичні стосовно українства погляди, але ж у складі Добровольчої армії було чимало українців, які й віддавали шану Кобзареві [11, с. 96].

У травні 1918 р. Чернечу гору в Каневі відвідала сотня Січових стрільців. Вони урочисто вшанували пам'ять Кобзаря і залишили та-

кий запис у книзі: «Його Шевченковим словам віддані галицькі січовики» [19, с. 283]. В інструкції Січовим стрільцям, які вирушили на Наддніпрянщину навесні 1918 р., рекомендувалося під час спілкування з місцевим населенням для створення дружнього образу Січових стрільців «давати виклади про українську історію, про Шевченка» [11, с. 57]. Порівнюючи кількість записів у різні періоди відвідування цього місця, З. Тарахан-Бережа підкреслила, що в добу Української революції біля Кобзарєвої могили побувало більше людей, ніж у попередні роки.

Українські військові частини використовували ім'я Шевченка для назв своїх підрозділів. Зокрема, у Сквирському повіті (Київщина) існувала Верховинська сотня козаків імені Тараса Шевченка [12, с. 404]. На жаль, не всі військові частини УНР, які використовували ім'я Кобзаря, відзначилися в боях за незалежність. Наприклад, під час бою під Крутами полк імені Шевченка, який перебував у Ніжині, не надав допомоги українським воякам, а перейшов на бік більшовиків і загрожував ударом у тил загонам, які боронили Крути [3, с. 18, с. 20].

Повстанці Холодного Яру, котрі вирізнялися мужністю та стійкою патріотичною позицією протягом всієї доби визвольних змагань, гаслом, вишитому на прапорі, обрали для себе слова Т. Шевченка. Тому поруч із відомим: «Воля України або смерть!» був надпис «І повіє огонь новий з Холодного Яру». Цікаво, що прапор Полку Гайдамаків Холодного Яру (військової частини повстанців у складі ДА УНР) – жовто-блакитний – містив вже трохи перефразовані рядки поета І. Франка: «Ми поляжем, щоб славу, і волю, і честь, рідний краю, здобути тобі!».

Таким чином, протягом 1917 р. у різних куточках України та поза її межами відбувалися національно-визвольні зрушення, поштовхом до яких стало, зокрема, ім'я та творчість Шевченка як символи національної ідеї. Мирний період Української революції обірвала російська більшовицька інтервенція, підтримана українськими комуністами та сепаратистами з Донецько-Криворізької республіки. Ці події роз'єднали Україну, а одночасно, як влучно зазначила З. Тарахан-Бережа, «і самого Тараса Шевченка. Одні взяли собі на озброєння Шевченка-революціонера, інші – Шевченка – національного-пророка, не збагнувши того, що генії неподільні і їх не можна розривати на шматки» [19, с. 284]. Записи у книзі відвідувачів нерідко набували форми своєрідної дискусії про долю України та шляхи її розвитку.

Ставлення більшовиків до постаті Т. Шевченка не було однозначним. Зокрема, війська М. Муравйова (переважно росіяни), захопивши Київ у січні 1918 р. «зривали зі стін портрети Шевченка і топтали їх ногами» [3, с. 272]. І лише деякі з них (ймовірно, українського походження) не допускали подібного варварства. Про одного

з таких Д. Дорошенко згадав у власних «споминах про недавнє минуле»: «Якийсь немолодий, з рябим обличчям матрос, побачивши у вікні земської книгарні портрет Шевченка, радісно вигукнув: «Батько Тарас!» Підсумовуючи побачене, Д. Дорошенко зазначив: «Взагалі якась мішанина людей і понять» [7, с. 220].

Удруге більшовики увійшли до Києва в лютому 1919 р. Їхні лідери врахували прорахунки 1918 р., одним із яких було брутальне ігнорування національного питання. Це визнав М. Скрипник і навіть В. Ленін, що підтверджує його діалог з Н. Махно. На зауваження анархіста, що «більшовики вважають Україну Півднем Росії, а називають Україною», В. Ленін прагматично відповів: «вважати – це одне, а бачити в житті – інше» [13, с. 135]. М. Скрипник, один із лідерів українських більшовиків, був ще відвертішим у визнанні причин поразок більшовиків в Україні в 1918 р.: «Наша трагедія на Україні полягає саме в тому, щоб за допомогою робітничого класу, російського за національністю або зрусифікованого, що зневажливо ставиться часом до найменшого натяку на українську мову і українську культуру, за допомогою його і силами його завоювати сільський пролетаріат, за національним складом український» [17, с. 79].

Зважаючи на прорахунки 1918 р., у 1919 р. російські більшовики вже обережніше поставилися до українського питання. По-перше, було вгамовано сепаратистів із Донецько-Криворізької республіки, по-друге, вони взяли курс на створення української комуністичної квазі-держави, по-третє, мусили шукати собі союзників серед лівих українських партій: КП(б)У та УКП (боротьбистів), які шанобливо ставилися до постаті Т. Шевченка. С. Кульчицький, аналізуючи ці процеси, наводить уривок із листа уповноваженого Раднаркому РСФРР при уряді УСРР Д. Гопнер до М. Калініна від 3 березня 1919 р.: «Єдиними претензіями цієї партії, з якою, безумовно, варто серйозно рахуватися, є питання національно-культурного порядку» [10, с. 319]. Боротьбисти вимагали політичних прав для українського народу, але національне питання насамперед розуміли як «питання культури».

Українські комуністи (боротьбисти) у добу Української революції відвідували Чернечу гору з відчуттям поваги до Кобзаря і переконанням, що він на їхньому боці. Один із них залишив таке звернення до Т. Шевченка: «коли б ти був живим, ти б боровся разом із трудящими проти петлюрівського шовінізму і національного цькування, який проводить цей зрадник українського трудового народу. Хай живе Вільна Українська Світівська Республіка! Твої мрії, дорогий поете народу, здійснюються тепер» [19, с. 288].

У 1919 р. ставлення більшовиків до українського питання зазнало змін: від несприйняття до пошуку компромісу у формі «україн-

ської радянської влади». Тому комуністи були змушені тепер використовувати та поширювати образ «Шевченко-революціонер». Про готовність більшовиків до компромісу в національному питанні свідчили і заходи з нагоди вшанування пам'яті Шевченка. Уже в березні 1919 р. було створено київський театр ім. Т. Шевченка. А згодом, згідно з ленінським планом «монументальної пропаганди», у Києві на Михайлівській площі, на місці скинутого пам'ятника княгині Ользі, було встановлено гіпсове погруддя Шевченку (робота скульптора Бернарда Кратко). Утім, простояв цей бюст зовсім недовго і був знищений денікінцями. У 1920 р. погруддя було відновлено більшовиками та встановлено вже на місці пам'ятника Олександрю II в центрі Києва.

Слід зауважити, що поступки в національному питанні з боку комуністичної влади були ситуативними та тимчасовими. Пізніше це виявилось в 1930-і рр. у добу згорання українізації та репресій проти українських комуністів. У 1919 р. підтвердженням реального ставлення більшовиків до «українського питання» була конфіскація «невеличкої, але змістовної книжки» членів КП(б)У С. Мазлаха і В. Шахрая «До хвилі (Що діється в Україні і з Україною)». Автори визнали себе «білими ворогами» в партії, бо «не були вільними від українських почувань» (на відміну від інших українських більшовиків, для яких «поняття українських було суто географічним»). Для окреслення своєї проукраїнської позиції С. Мазлах та В. Шахрай використали рядки поезії Т. Шевченка: «Я так її, я так люблю, мою Україну убогу, що прокляну святого Бога, за неї душу погублю!» [10, с. 317–318]. Під «прокляттям Бога» заради України їх опоненти побачили пріоритет національних питань над класовими, українського над комуністичним. Доля авторів книги була трагічною. Але, якщо В. Шахрай був розстріляний денікінцями в 1920 р., то С. Мазлаха було репресовано в тридцяті роки.

Неоднозначним було ставлення до образу Шевченка як символу України і в добу Гетьманату, що пояснювалося існуванням в оточенні П. Скоропадського двох сил: проукраїнської та проросійської шовіністичної. Першу репрезентували Д. Дорошенко, Д. Донцов, В. Науменко. Останній був членом Старої Київської Громади, власником земельної ділянки, на якій знаходилася могила поета. До липня 1918 р. саме В. Науменко опікувався Святиною (так називали могилу Шевченка в Каневі). На початку Гетьманату вплив на П. Скоропадського мали українці. Тому уряд Ф. Лизогуба підтримував проект С. Петлюри щодо впорядкування могили Т. Шевченка і звернулися з пропозицією до В. Науменка передати її у державну власність [21, с. 69]. Окрім того, в липні 1918 р. рішенням Ради Міністрів Української Держави було виділено кошти 51 536 крб на зміцнення місце-

вості навколо могили [21, с. 184]. У серпні 1918 р. уряд прийняв постанову щодо заснування стипендії для незаможних учнів української національності (одна з них імені Т. Шевченка) [22, с. 213]. У жовтні 1918 р. посадовці доручили «прийняти міри до найскорішого встановлення пам'ятника Т. Шевченку» [21, с. 323].

Пам'ятник Шевченку в добу Гетьманату таки створили, але не в Києві, а на Сумщині. Як зазначалося вище ця ініціатива виникла ще в 1917 р., коли 29 травня 1917 р. товариство «Просвіта» звернулося до міської думи з низкою пропозицій про увічнення пам'яті Т. Шевченка. Особливо привабливо звучала ідея встановлення монумента великому поетові. Проект удалося реалізувати 27 жовтня 1918 р. Так постав перший повнофігурний бронзовий пам'ятник Тарасові Шевченку в Україні (роботи відомого скульптора І. Кавалерідзе). Про причетність влади Української держави до створення пам'ятника невідомо.

Водночас саме з добою Гетьманату пов'язані акти вандалізму до пам'яті Шевченка, які здійснювали представники Української Держави. У листопаді 1918 р. в умовах протигетьманського повстання П. Скоропадський призначив головнокомандуючим збройними силами Української Держави графа Келлера – правого монархіста, який отримав надзвичайні повноваження. П. Скоропадський зауважував, що йому були відомі шовіністичні погляди Келлера та його ненависть до всього українського. Пізніше гетьман згадував, що саме після призначення Келлера відновилися переслідування українців у Києві. Зокрема, було закрито Національний клуб, а також дійшло до того, що підлегли Келлера (за його наказом) почали викидати бюсти Шевченка і розбивати їх [18, с. 313]. Цей крок лише збільшив кількість повстанців і їх завзяття у боротьбі проти такої Української Держави.

Прихід до влади Директорії був перемогою українських сил над проросійськими (українських полків у гетьмана майже не було), тому позитивне ставлення до постаті Т. Шевченка було відновлено. З усіх лідерів Української революції С. Петлюра чи не найбільше зробив для вшанування пам'яті Т. Шевченка на належному рівні. У добу Центральної ради та Гетьманату він розробив низку заходів щодо впорядкування могили Т. Шевченка і встиг (до арешту в липні 1918 р.) направити їх на розгляд Ради Міністрів (тоді ще проукраїнської на чолі з Ф. Лизогубом) Української Держави, організував збір коштів на упорядкування Шевченкової могили [16, с. 195–197].

У січні 1919 р. за ініціативи С. Петлюри (тоді ще Головного Отамана) постановою Директорії виділили значні кошти на облаштування могили Тараса Шевченка, а саму земельну ділянку оголосили національною власністю (тобто Директорія підтвердила рішення міністрів Української Держави). Несприятливі для України події

1919 р. перекреслила наміри Головного Отамана щодо впорядкування могили Т. Шевченка. Але зі спогадів В. Короліва-Старого, який за ініціативи С. Петлюри тепер опікувався могилою Кобзаря, відомо про думки С. Петлюри бути похованим на Чернечій горі «під ногами Тараса» [9, с. 188].

Отже, доба Української революції 1917–1921 рр. лише підтвердила значення Т. Шевченка для української нації та вплив його постаті і творчості на розвиток національної ідентичності. Саме в цю буремну революційну добу відбулися перші масштабні системні заходи як на державному рівні, так й ініційовані громадами із вшанування пам'яті великого українського поета. Водночас, ставлення до поета було відбиттям ставлення до української державності: від пошани та пошуків компромісу щодо вшанування його імені, до цілковитого нищення символів, пов'язаних з особистістю Т. Шевченка.

Бібліографічні посилання

1. **Брижицька С.** «Я не одиникий...» (Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть 19 ст. – середина 20-х рр. XX ст.) / С. Брижицька. – Черкаси, 2006.
2. **Вівсяна І.** «А ми тую червону калину підіймемо!» (Українські Січові Стрільці в Єлисаветграді) / І. Вівсяна // Матеріали обл. наук.-практ. іст.-краєзнав. конф. «За волю і долю України» (Наш край у 1917–1920 роках). – К., 2001. – С. 27–58.
3. **Винниченко В.** Відродження нації / В. Винниченко. – Ч. 2. – К., 1990.
4. **Гончаренко А.** Бій під Крутами / А. Гончаренко // Крути: 29 січня. – К., 2007.
5. **Грушевський М.** Спомини / М. Грушевський // Київ. – 1989. – № 9. – С. 108–150.
6. **Грушевський М.** В сорок восьми роковини Шевченка / М. Грушевський // Твори: у 50 т. – Т. 2: Серія: Суспільно-політичні твори (1907 – 1914). – Л., 2005. – С. 382 – 385.
7. **Дорошенко Д.** Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.) / Д. Дорошенко. – К., 2007.
8. **Ковальчук М.** Без переможців: Повстанський рух в Україні проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна (червень 1919 р. – лютий 1920 р.) / М. Ковальчук. – К., 2012.
9. **Королів-Старий В.** З моїх споминів про Симона Петлюру / В. Королів-Старий // Збірник пам'яті Симона Петлюри. – К., 1992.
10. **Кульчицький С.** Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі / С. Кульчицький. – Кн.1. – К., 2013.
11. **Лавренко В.** Україна очима білоемігрантів / В. Лавренко // Записки осередку Наукового товариства імені Шевченка у Дніпропетровську. – Вип. 2. – Д., 2011. – С. 93 – 102.
12. **Лободаєв В.** Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917 – 1918 рр. / В. Лободаєв. – К., 2010.
13. **Махно Н.** Воспоминания / Н. Махно. – Кн. 2. – К., 1991.
14. **Машталір А.** Тарас Шевченко як символ національно-визвольної боротьби українців у 1917 р. [Електронний ресурс] / А. Машталір. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1952/52/>

15. **Омелянович-Павленко М.** Спогади командарма (1917–1920) / М. Омелянович-Павленко. – К., 2007.
16. **Петлюра С.** Статті. Листи. Документи / С. Петлюра. – Т.4. – К., 2006.
17. **Рубльов О.** Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. Рубльов, О. Ресент. – К., 1999.
18. **Скоропадський П.** Спогади (кін. 1917 – грудень 1918) / П. Скоропадський. – К., 2006.
19. **Тарахан-Береза З.** Святиня (науково-історичний літопис Тарасової гори) / З. Тарахан-Береза. – К., 1998.
20. **Терещенко Ю.** Український патріот з династії Габсбургів / Ю. Терещенко, Т. Осташко. – К., 2008.
21. Українська держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. – Т. 1 / упоряд. Р. Пиріг. – К., 2015.
22. Українська держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. – Т. 2 / упоряд. Р. Пиріг. – К., 2015.
23. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали (4 березня 1917 – 29 квітня 1918 р.). – Т.1. / упоряд. В. Верстюк. – К., 1997.
24. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали (10 грудня 1917 – 29 квітня 1918 р.). – Т. 2 / упоряд. В. Верстюк. – К., 1997.

Надійшла до редколегії 29.03.2016

УДК 94 (477) «1917/1918»

М. О. Манько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КАДРОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Висвітлено важливі аспекти кадрової політики української держави доби Центральної Ради. Розглянуто механізми формування вищих органів влади, проблеми з якими стикалася національна еліта під час формування державного апарату.

Ключові слова: національна еліта, кадрова політика, система рекрутування еліт.

М. О. Манько

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНСКОЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ

Отражены важные аспекты кадровой политики украинского государства периода Центральной Рады. Рассмотрены механизмы форми-